

Тема Інтеграційні та глобалізаційні виміри світової економічної системи

Ключові поняття

Глобалізація як метасистема. Інформаційна революція як умова глобалізації. Світовий фінансовий ринок. Транснаціоналізація світової економіки як прояв глобалізації. Міжнародні організації як регулятори світових економічних процесів. Глобальний наднаціональний простір. Зміна ролі держави в умовах глобалізації. Економічні стратегії держави в умовах глобалізації. Ступінь глобалізованості країни.

2.1. Інтеграційні процеси в системі світового господарства

Найбільш суттєвим виміром функціонування та розвитку міжнародних економічних відносин, як підсистеми світового господарства є інтеграція.

Економічна інтеграція є наслідком поглиблення міжнародного та наднаціонального світогосподарського поділу праці. На певному етапі розвитку цього процесу економічні стосунки між країнами світу характеризуються вже не тільки торговельними, а й тісними виробничими, фінансовими зв'язками. Економічна інтеграція - це процес зближення національних економік шляхом утворення єдиного економічного простору для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, робочої сили через національні кордони. Національні економіки, спеціалізуючись на певних товарах та послугах, водночас доповнюють одна одну в системі світового господарства. Слово "інтеграція" походить від латинського "integer" - цілий; отже, інтеграція веде до утворення цілісної економічної системи.

Інтеграційний рух суттєво прискорився з середини ХХ століття, коли він став невід'ємним атрибутом системи світового господарства. Інтеграція має різні прояви: кооперативні зв'язки між виробничими структурами держав; формування міжнародних органів і організацій; регіональні інтеграційні об'єднання; діяльність транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків тощо. У новому столітті інтеграція поширюється як територіально, охоплюючи нові країни й регіони, так і особливо в глибину, втягуючи практично всі галузі світової економіки – виробництво товарів та послуг, торгівлю, валютно-кредитну сферу, а також інформаційне середовище, науку, культуру, тощо.

Інтеграційні процеси тісно пов'язані з глобалізацією міжнародних економічних відносин. Інтеграція активізується глобальними економічними процесами. Тому, маючи на увазі багатовимірність економічної інтеграції, доцільно розглянути цей процес на двох найпоширеніших рівнях: на глобальному й на регіональному.

Інтеграційні процеси, на первісному рівні маючи білатеральну форму (тобто зміцнення економічних стосунків між двома країнами), поступово поширюються на регіональний рівень, а потім набувають глобального характеру. Фактично обидва процеси – глобалізація й регіоналізація – відбуваються одночасно й у взаємозв'язку. Різниця в тому, що глобальна форма інтеграції територіально не локалізована або фактор території не є визначальним. Наприклад, до Європейського банку реконструкції й розвитку (ЄБРР) крім європейських держав входять Австралія, Єгипет, Ізраїль, Кіпр,

Марокко, Мексика, Нова Зеландія, Республіка Корея, США, Японія, а також азійські республіки СНД. Важливою, суттєвою ознакою глобальної інтеграції є те, що вона, охоплюючи практично всі країни планети, буквально «пронизує» світову економіку, виводячи її на принципово новий якісний рівень. Можна передбачити, що з подальшим поглибленням глобалізації світова економіка перетвориться на суцільну інтегровану економічну систему.

Глобальна економічна інтеграція має цілу низку напрямів і форм. Це й утворення світового ринку товарів та послуг, світового фінансового ринку, глобальної інформаційної системи; це також діяльність транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, утворення й функціонування міжнародних економічних організацій. Найбільш виразно глобальний вимір інтеграції якраз проявляється у формі міжнародних економічних організацій.

Міжнародні економічні організації є регуляторами міжнародних економічних відносин і суттєво впливають на їх характер, напрямки, механізм здійснення.

Найбільш впливовим і всеохоплюючим регулятором є система Організації Об'єднаних Націй, яка утворилася в 1945 році. Головною метою утворення ООН було збереження миру в усьому світі й запобігання військових конфліктів. Але поступово поле діяльності Організації розширювалося, охоплюючи інші напрямки міжнародного політичного співробітництва, економічні й соціальні відносини, культуру, науку, екологію тощо. При цьому найдинамічнішим виявилось розширення компетенції ООН саме в соціально-економічній сфері. Переважна більшість програм, комісій, спеціалізованих закладів, фондів Організації спрямована на регулювання економічного співробітництва між її членами. Серед спеціалізованих закладів є могутні організації, які беззаперечно керують сьогодні найважливішими сферами міжнародної економіки, - МВФ, Всесвітній Банк, Світова організація торгівлі. У структурі ООН є органи, що регулюють міжнародні економічні відносини на галузевому рівні (ЮНІДО, ФАО, ІКАО та ін.), й такі, що координують співробітництво між країнами на регіональному рівні (регіональні комісії ЕКОСОП).

Спеціалізовані заклади ООН включають в собі найавторитетніші міжнародні організації економічної сфери, наприклад, МВФ, МБРР, МОП, ЮНІДО, СОТ та інші. Серед програм слід назвати, в першу чергу, Світову продовольчу програму (СПП) й Програму розвитку ООН (ПРООН). Важливу регулюючу роль в системі міжнародних економічних відносин відіграють також Фонд розвитку інвестицій, Світова продовольча рада, Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД).

Поза структурою ООН необхідно виокремити такі важливі регулятори міжнародних економічних відносин як Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), що сполучає 30 найрозвиненіших країн світу, а також консультативні групи держав. Серед останніх особливий вплив мають «Група Семи (Г-7)», яка складається зі США, Японії, Великої Британії, Німеччини, Франції, Італії й Канади, й «Група Двадцяти (Г-20)», яка включає розвинуті країни Європи, а також США, Канаду, Росію, Японію, Китай та Індію.

Численну групу складають міжнародні організації з регулювання економічних відносин на галузевому рівні серед них більшість включена до

системи ООН, але є й такі, що мають неурядовий характер. Всі ці організації можна згрупувати в декілька блоків.

Міжнародні організації з регулювання відносин у виробничій сфері. До цього блоку належать, зокрема, такі впливові організації: Організація з промислового розвитку (ЮНІДО); Міжнародна агенція з атомної енергії (МАГАТЕ); Агенція з ядерної енергії (АЯЕ); Міжнародна енергетична агенція (МЕА); Продовольча й сільськогосподарська організація (ФАО); Світова продовольча програма (СПП); Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР).

В галузі транспорту й зв'язку слід назвати Міжнародну морську організацію (ІМО); Міжнародну організацію цивільної авіації (ІКАО); Світовий поштовий союз (СПС); міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ).

В соціальній сфері найважливішу роль відіграють: Міжнародна організація праці (МОП); Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО); Світова туристська організація (СТО); Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).

Міжнародне регулювання торговельних відносин здійснюється, насамперед, такими організаціями: Світова організація торгівлі (СОТ); Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД); Міжнародний торговельний центр (ЮНКТАД/СОТ); Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ); Міжнародна торговельна палата (МТП).

Міжнародне регулювання фінансової сфери. Організації цього блоку мають виключно сильний вплив на міжнародні економічні відносини. До них належать: Міжнародний валютний фонд (МВФ); Група Всесвітнього Банку – Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Багатостороння агенція з гарантії інвестицій (БАГІ); Банк міжнародних розрахунків.

Специфічну групу складають клуби кредиторів, серед яких виокремлюються Паризький і Лондонський клуби; вони здійснюють нагляд за процесом сплати боргів країнами-боржниками і таким чином сприяють розв'язанню проблеми заборгованості на міжнародному рівні.

Таким чином, міжнародні економічні організації являють собою розгалужену інтеграційну систему на глобальному рівні. В цілому ця система є досить ефективним регулятором міжнародних економічних відносин. Завдяки їй встановлюються єдині стандарти, норми, «правила гри» в економічних стосунках країн між собою. І, що важливо, функціонально міжнародні організації покривають практично всі форми й види міжнародних економічних відносин.

Регіоналізація світової економіки стала одним із найважливіших проявів процесу економічної інтеграції. Регіональні економічні угруповання формуються на компактній території між країнами, що мають спільні риси в економіці, інтенсивні економічні зв'язки, а також єдині цілі щодо подальшого економічного розвитку.

Ключовими щодо економічних умов інтеграції є такі критерії: рівень розвитку країн, їх ресурсних і технологічних потенціалів; ступінь зрілості ринкових відносин, зокрема національних ринків товарів, послуг, капіталу й

праці; масштаби й перспективи розвитку економічних взаємовідносин країн. Важливе значення має також соціально-культурна сумісність [25, с.228].

В регіональних інтеграційних об'єднаннях формується дієвий механізм, що сприяє з'єднанню національних економік в єдине ціле, в суцільну органічну систему. Складовими такого механізму є: статут організації, який визначає її цілі й методи діяльності; наднаціональні керівні органи; узгоджена економічна політика.

Регіональні інтеграційні об'єднання суттєво відрізняються одне від одного як територіальною організацією, так і глибиною, зрілістю інтеграційних процесів.

В просторовому відношенні можна виявити макрорегіональний, мезорегіональний і мікрорегіональний рівні інтеграції.

На макрорегіональному рівні формуються організації, які складаються з цілісних економік держав, що розташовані на досить великому просторі. Таких організацій сьогодні вже декілька десятків на усіх континентах планети. Серед найбільш відомих – Європейський Союз, Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС), Співдружність Незалежних Держав (СНД), Північно-Американська угода про вільну торгівлю (НАФТА).

На мезорегіональному рівні інтеграційний процес відбувається у формі співробітництва між прикордонними адміністративно-територіальними утвореннями держав. Прикладом можуть слугувати євро регіони (серед них за участю українських територіальних одиниць – «Нижній Дунай», «Карпати» та ін.).

На мікрорегіональному рівні формуються спільні спеціальні економічні зони (СЕЗ).

За ступенем розвитку інтеграційного процесу, як вже було сказано, виокремлюють такі рівні або стадії регіональної інтеграції: зону преференційної торгівлі, зону вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний і валютний союз.

2.Глобалізація сучасної світової економіки

Найважливішим, найвпливовішим процесом у середовищі формування стратегій розвитку сьогодні є глобалізація. Дослідники в галузі економіки, соціології й політології пов'язують з глобалізацією принципово новий етап в розвитку людства, що якісно відрізняється від попередніх історичних формацій. Зокрема, в економічному вимірі процес глобалізації узгоджується з переходом від індустріального суспільства до постіндустріального. Якщо так, то стратегії економічного розвитку країн, що знаходяться ще на аграрній або індустріальній стадіях, повинні бути націлені саме на постіндустріальні перспективи. З глобалізацією одні фахівці пов'язують надії на поширення соціального прогресу в масштабах усього людства, а інші виступають з песимістичними прогнозами щодо майбутнього розвитку світового суспільства. Така суперечливість у поглядах на глобалізацію має як об'єктивні, так і суб'єктивні причини.

Головною з них є те, що глобалізація як процес суперечлива в своїй основі, має неоднозначні прояви й наслідки. Що ж до суб'єктивних підходів до оцінки глобалізації, то розбіжності ґрунтуються на відсутності усталеного й чіткого

визначення самого поняття цього процесу. Існують вузькі й широкі трактування глобалізації: від обмеження її тільки сферою економіки до поширення на всі прояви людської життєдіяльності.

Глобалізація - це метасистема, що характеризується прискоренням темпів розвитку усіх сфер суспільного життя, - економічної, соціальної, політичної, духовної. В основі глобалізації полягає інтернаціоналізація людської діяльності. Глобалізацію часто розглядають як ускладнену стадію або форму прояву інтернаціоналізації. При цьому слід зауважити, що глобалізація означає не тільки прискорення розвитку соціально-економічних процесів, але виводить їх на новий якісний рівень. Взаємозалежність між країнами, соціальними спільнотами, ринками, суб'єктами економіки набуває планетарного характеру й становить суцільну систему.

Найвиразніше глобалізація проявляється у сфері економіки, тут її вплив найбільш очевидний. Вона охоплює насамперед фінансову сферу, переважно в галузі короткострокових інвестицій та «гарячих грошей». На відміну від національних економік, становлення яких ґрунтується на торговельно-промисловому капіталі, глобалізація формується переважно на фінансовому капіталі. Глобалізація супроводжується легкістю переміщення капіталу, лібералізацією руху товарів і послуг, безпрецедентно швидкому впровадженню електронних засобів у валютно-кредитну і фінансову діяльність, внаслідок чого здійснення міжнародних операцій з капіталом і валютою набуло нечуваного прискорення наприкінці ХХ століття. Глобалізація створює сприятливе середовище для поширення діяльності транснаціональних корпорацій та банків. Американський професор Пітер Ратленд виокремлює шість ключових, на його думку, ознак глобалізації, чотири з котрих безпосередньо стосуються економічної сфери.

Революція в інформаційних технологіях. Глобальна ера пов'язана з комунікаційними системами – телебаченням, реактивними літаками, супутниками, комп'ютерами, мікросхемами, мобільними телефонами, Інтернетом, контейнерними перевезеннями тощо.

Економічна революція. Під нею П. Ратленд розуміє політику економічного зростання, що укладається в парадигму «Вашингтонського консенсусу». Вона включає такі елементи:

- плаваючі обмінні курси;
- пом'якшення торговельних перешкод;
- «зелена революція в сільському господарстві»;
- дешева енергія (зокрема, завдяки атомній енергетиці);
- прискорений розвиток сфери послуг;
- зростання значення транснаціональних корпорацій і заохочення їх випереджаючого розвитку;
- зменшення регулюючої ролі уряду в національній економіці.

Регіоналізація світової економіки. Поряд з глобалізацією міжнародних економічних відносин поширюється утворення регіональних інтеграційних

угруповань (ЄС, НАФТА, СНД та ін.), значення яких у світовій економіці зростає.

Поляризація. Глобалізація, на думку П. Ратленда, поглиблює прірву в економічних рівнях високорозвинутих країн та країн менш розвинутих. Така оцінка основних рис глобалізації десь в чому суб'єктивна і не всіма дослідниками сприймається однозначно. Проте ця схема вказує на найбільш істотні напрямки розвитку процесу, що зветься глобалізацією.

Найхарактернішою ознакою глобалізації є **посилення взаємодії і взаємозалежності в сучасному суспільстві**, завдяки чому формується, за думкою відомого соціолога М. Кастельса, «світове суспільство». Ядром цього суспільства є глобальна економіка, яка працює як єдина система у режимі реального часу і в масштабі усєї планети.

Економіку як основу глобалізації визначає один з відомих російських дослідників глобалізації В. Медведєв. Він вважає, що глобалізація є ніщо інше, як прояв сучасної постіндустріальної стадії розвитку економіки й суспільства у відносинах між країнами світу. Це – новий ступінь інтернаціоналізації суспільного життя – економічних, політичних, соціокультурних, екологічних, демографічних зв'язків між народами. В його розумінні, основні імпульси глобалізації йдуть від економіки. Без врахування економічної складової втрачається основний аргумент, що підтверджує об'єктивний характер глобалізації як процесу неминучого й прогресивного у своїй основі, хоч і суперечливого.

Як основні ланки глобалізації МВФ визначає світову торгівлю, транснаціональні фінансові потоки, перетоки технологій, інформаційні мережі й взаємодії культур. ЮНКТАД наголошує увагу на глобалізації виробничих процесів через міжнародну виробничу кооперацію.

Крім суто економічних проявів глобалізації дослідники визначають також такі їх форми, як зміцнення взаємодії різних культур, формування системи глобальних соціальних взаємодій як основи становлення планетарного соціуму, зростання чисельності державних і недержавних міжнародних організацій, руйнування адміністративних перепон між країнами.

За думкою французьких соціологів Д. Мартена, Ж.-Л. Мецжера і Ф. П'єра, «глобалізація постала перед нами як «тотальний соціальний факт», тобто як низка трансформовань, які торкаються всіх аспектів суспільного життя: економічних, професійних, правових, культурних, політичних і навіть геополітичних стосунків».

Як вважають вітчизняні вчені, серед головних ознак і показників глобалізації слід назвати зростаючу взаємозалежність економік різних країн, все більшу цілісність і єдність світового господарства, в основі яких – посилення відкритості національних ринків, поглиблення міжнародного поділу праці і кооперації праці.

Таким чином, підсумовуючи наведені нижче ознаки глобалізації, можна висловити таке узагальнення щодо її змісту.

Глобалізація – це процес прискорення розвитку взаємозв'язків в усіх сферах людської діяльності і перетворення їх в суцільну планетарну метасистему. Глобалізація має в своїй основі інтернаціоналізацію суспільної діяльності, насамперед, економічної, але суттєво від неї відрізняється.

Принципова різниця полягає в такому: якщо інтернаціоналізація – це посилення зв'язків між країнами світу при збереженні повної національної суверенності (міжнаціональний рівень), то глобалізація означає перехід через національні кордони (наднаціональний рівень).

Найважливішими проявами глобалізації є:

- бурхливий розвиток системи засобів інформації, формування єдиної світової інформаційної мережі і системи комунікацій;
- прискорене зростання значення фінансової сфери в міжнародній економічній діяльності;
- поширення діяльності ТНК, посилення транснаціоналізації світової економіки;
- формування системи міжнародних організацій, які вкупі з ТНК утворюють наднаціональний механізм управління світовою економікою, збільшення числа недержавних суб'єктів міжнародного життя;
- посилення «відкритості» національних економік;
- в процесі трансформації співвідношення «національне – наднаціональне» змінюється роль держави в управлінні національною економікою;
- виявляється тенденція нерівномірності розвитку найбільш розвинутих і менш розвинутих країн;
- регіоналізація світової економіки;
- соціальна трансформація в планетарному вимірі, яка виражається в інтеграції окремих елементів суспільства в глобальні світові структури, в ослабленні традиційних зв'язків й орієнтації на уніфіковані цінності;
- прискорення взаємодії культур